

SABELSKI JEZICI IZ HISTORIJSKE PERSPEKTIVE

Orsat Ligorio

Zagreb

UVOD

Italški se jezici sastoje od latinsko-faliskičke i sabelske grane. Najbolje su posvjedočeni sabelski jezici oskički i umbrijski. Oskudnije su epigrafski zastupljeni pelignijski, marucinski, vestinski, marsijski, volščanski, hernički, ekvijski, sabinski, prasamnitski i južnopicenski. Umbrijski se govorio, naravno, u Umbriji, a oskički u Samniju, Kampaniji, Lukaniji i Brutiji. Sabelski su jezici supostojali s ostalim jezicima drvene Italije. No i faliskički su i etruski i sikulski i punski zatrti nakon naglog širenja Rimske republike i, naravno, latinskoga jezika.

Usporedbom sabelskih i latinsko-faliskičkih jezika uspostavlja zajednički prajezik. Kao i ostali prajezici, italški je prajezik neprirodan konstrukt bez pripadajućeg prostora i dijalekatske raslojenosti. Između indoeuropskoga i italškoga postoji čitav niz takvih konstrukata. Najstariji je praindоеuropski (Ringe 2006). Od njega su se prvo odvojili anatolijski i toharski jezici. Na taj je način s druge strane ostao indoeuropski (Brugmann 1899–990). To je jezik predak indoiranskog, grčkog, italokeltskog, germanskog, baltoslavenskog, armenskog i albanskog prajezika. Od indoeuropskog se najprije odvojio italokeltski (Kortlandt 2007). On se rascijepio na praitalski (Staatij 1995) i prakeltski (Pedersen 1913), a praitalski uostalom na sabelski.

Genetsku srodnost sabelskih jezika dokazuju zajedničke inovacije. One uključuju: 1. sinkopu *pie. *-o*, usp. osk. [nsg M] *hūrz* »vrt« < ie. **g^hortos*; 2. zatvaranje srednjih dugih vokala, usp. osk. [nsg M] *patir* »otac« < ie. **ph₂tēr*; 3. labijalizaciju ie. labiovelara, usp. osk. [asg F] *biitam* »život« < **g^wih₃*; 4. poopćenje proterodinamičkog nastavka **-eys* za genitiv singulara u konsonantkim i o-osnovama; 5. poopćenje tematskog nastavka **-om* za akuzativ singulara u zamjeničkoj sklonidbi; 6. postanak nastavka za mediopasivni infinitiv (osk. *-fir* ili umbr. *-fi*). S latinsko-faliskičkim sabelski dijeli: 1. sufiks **-sē-* (osk. *-sī-*, lat. *-rē-*) za konjunktiv imperfekta; 2. sufiks **-fā-* (osk. *-fa-*, lat. *-bā-*) za indikativ imperfekta; 3. tematizirani sufiks **-nd-o* za tvorbu glagolskih pridjeva. S keltskim italški jezici dijele: 1. asimilaciju labiovelara, usp. stir. *cóic*, lat. *quinque* < ie. **penk^we* »pet«; 2. sufiks **-ā-* za tvorbu konjunktiva; 3. srastanje ie. aorista i perfekta u jedinstveno prošlo vrijeme.

SPOMENICI

Oskički je posvjedočen sa 600-tinjak kraćih natpisa tijekom 600-tinjak godina. Korpus je raznolik i sastoji se od pravnih i vjerskih uredbi, kletvi, ugovora, natpisa na grobovima, javnim mjestima i novčićima. Najznačajniji su *Cippus Abellanus* i *Tabula Bantina*. Prvi je spomenik podignut povodom dogovora dvaju gradova, Nole i Abele, o korištenju hrama koji se zatekao na njihovoj razmeđi. Drugi se spomenik sastoji od popisa gradskih uredbi. U odnosu na oskički umbrijski je korpus nesrazmjerno malen. Najvažniji su umbrijski spomenik *Tabulae Iguvinae*. One uređuju vjerske običaje. Ostali su jezci zastupljeni nekolicinom fragmentarnih natpisa.

PISMO

Italški su jezici zapisani različitim pismima: etrurskim, grčkim, latinskim ili nekim drugim pismom. Jedan jezik nije ograničen na jedno pismo. Dapače, oskički je posvjedočen na sva tri pisma. Osim toga, Osci su – poput Umbrijaca

– na temelju etrurskih znakova obrazovali i vlastito četvrto pismo. Umbrijsko su i oskičko pismo nalik mlađem etrurskom abecedariju. On je pak postao od osobite vrsti grčkoga pisma koja se, osim u Italiji, rabila na Peloponezu i Eubeji te u Tesaliji i Kariji. Italška se pisma uglavnom pišu zdesna nalijevo, a riječi se obično ne odvajaju. To se zove *scriptio continua*. Slijeva su nadesno pisani samo grčki i latinički natpisi. Osim toga, uobičajeno je i naizmjenično mijenjanje smjera u pismu ili *βουστροφηδόν*. Što se transkripcije tiče, sva se sabelska pisma osim latinice transkribiraju masnim slovima. Latinica se transkribira kurzivom. Pregled italških pisama:

zgrč.	stetr.	netr.	osk.	umbr.	trans.	zgrč.	stetr.	mletr.	osk.	umbr.	trans.	zgrč.	stetr.	mletr.	osk.	umbr.	trans.	
A	Α	Α	Α	Α	a	κ	κ	κ	κ	κ	k	τ	τ	τ	τ	τ	τ	t
B	Β		Β	Β	b	λ	λ	λ	λ	λ	l	υ	υ	υ	υ	υ	υ	u
<<	<<	>>	>		g	μ	μ	μ	μ	μ	m	χ	χ					x
Δ	Δ		Δ		d	ν	ν	ν	ν	ν	n	ο	φ	φ				φ
Ε	Ε	Ε	Ε	Ε	e	ο	ο				o	ψ	ψ					ψ
Ζ	Ζ		Ζ	Ζ	v	ρ	ρ	ρ	ρ	ρ	p			θ	θ	θ	θ	f
Ι	Ι	Ι	Ι	Ι	z		ζ	ζ			z							í
Η	Η	Η	Η	Η	h	ϕ	ϕ	ϕ			q			υ				ú
Θ	Θ	Θ			θ	ρ	ρ	ρ	ρ	ρ	r						ρ	ř
Ι	Ι	Ι	Ι	Ι	i	ς	ς	ς	ς	ς	s						ι	ç

LEKSIK

Naslijeđeni se leksik raslojio na troje. U jednom se dijelu nalaze prastare riječi koje su manje-više dobro posvjedočene u svim ie. jezicima, usp. ie. *ph₂tēr »otac« > osk. [nsg M] *patir*, lat. *pater*, stir. *athair*, stisl. *faðir* itd. ili

ie. *meh₂tēr »mati« > osk. [gsg F] *maatreis*, lat. *māter*, steng. *mōdor*, mik. *ma-te-re* itd. Drugi se dio sastoji od italskoga leksika. On nerijetko sadrži specijalizirane religijske i kulturne termine, usp. osk. [nsg F] *famelo*, lat. *familia* »porodica« ili osk. [dpl F] *fiúsiaís*, lat. *feriae* »blagdan«. Treći se dio sastoji od arhaičnog leksika koji je zamijenjen novim rječnikom u latinsko-faliskičkoj grani, usp. osk. [nsg F] *futír* »kći«, skr. *duhitár-*, lit. *duktė*, ali lat. *filia* ili umbr. [nasg N] *utur* »voda«, het. *watar*, grč. *ῥδωρ*, ali lat. *aqua*. Ostali se leksik sastoji od posuđenica. Razlikujemo etrurske, grčke i latinske: osk. [dpl M] *aisusis*, < etr. *ais* »bog«, osk. [gsg M] *Appelluneís* < dor. *Ἀπέλλων* »Apolon«, osk. *aidil* < lat. *aedilis* »edil«.

FONOLOGIJA

Sabelski jezici leže u kontinuumu: umbrijski je inovativniji, a oskički konzervativniji. No, sinkronijske razlike u glasovima nema mnogo. Okluzivi su /p, b, t, d, k, g/ i sonanti /m, n, l, r, y, w/ svesabelski. U pismu: /b/ = sab. b i p, /d/ = sab. d i t, /g/ = sab. g i k, /y/ = sab. i, /w/ = sab. v. Razlika je u broju i vrsti frikativa. Osim sabelskih /f, s, h/ – koje umbrijski dijeli s oskičkim – za nj su karakteristični ř (ili rs) i ç. Iz strukturalnih se razloga zaključuje da se radi o [ç] i [z] jer ř postaje palataliziranjem pit. *k, a ç frikativiziranjem pit. *l i *d, usp. norv. *kyss* [çys] »poljubac« i šved. *röd* [zø:] »crven«. Oskički u intervokalnom položaju ima i alofon /z/. U pismu /z/ = osk. s, z. Za oskički su karakteristični i umekšani konsonanti usp. osk. [nsg F] *vitelliú* vjerojatno [viteɮo] »Italija«. Ta se pojava bilježi udvostručenjem umekšanoga glasa. Između vokala su svesabelski /a, e, o, i, u/ i /ā, ē, ī, ū/. U pismu: /a/ = sab. a, *a*; /e/ = sab. e, *e*; /o/ = osk. ú, o, umbr. o, u, *o*; /i/ = osk. í, *i*, umbr. e, i, *e*; /u/ = sab. u, *u*; /ā/ = osk. aa, *a*, umbr. ah, *a*, *ah*, *aha*; /ē/ = sab. ee, *e*, umbr. e, *ee*, *eh*, *ehe*; /ī/ = osk. íí, *i*, umbr. eh, *i*, *ei*; /ū/ = osk. íí, *i*, umbr. ih, *ih*, *ei*. Osim toga umbrijski ima /ɔ/ = o, a, *o* i /ō/ = uh, oh, *o*. Od diftonga su svesabelski /ay, ey/, a oskički napose ima i /oy, aw, ow/. U pismu: /ay/ = osk. aí, *ae*, *ai*, umbr. ai, *ai*; /ey/ = osk. eí, *ei*, umbr. ei, *ei*; /oy/ = osk. úí, *oe*; /aw/ = osk. av, *au*; /ow/ = osk. úv, *ou*.

S obzirom je na latinsku fonologija sabelskih jezika arhaična u tome što: 1. ima jedinstvene odraze ie. labiovelara u različitim položajima: osk. [npl M] *bivus* < ie. *g^wih₃- »živ« i umbr. [nasg N] *umen* < *umben < ie. *ng^wen- »žljezda«, ali lat. *vivī* i *inguen*; 2. isto tako, ima jedinstvene odraze ie. aspiriranih okluziva u različitim položajima: osk. [gpl M] *fratrúm*, umbr. [gpl M] *fratrum* < ie. *b^hreh₂ter- »brat« i umbr. [nsg F] *alfu* < *h₂elb^h- »bijel«, ali lat. *frātrum* i *alba*; 3. nema slabljenja kratkih vokala u srednjim slogovima: umbr. [dabpl] *antakres* i lat. *integris*; 4. čuva pit. *s u raznim grupama: osk. [asg F] *físnam* i lat. *fānum*. Oskički je arhaičniji i od umbrijskoga i od latinskoga u tome što: 1. nema rotacizma: osk. [gpl] -*asúm*, -*azum*, ali umbr. -*aru*, -*arum*, lat. -*ārum*; 2. dobro čuva diftonge: ie. [lsg] *-ey > osk. -*eí*, ie. [gsg]

*-ows > osk. *-ous*, pit. [dabpl] *-ays, *-oys > osk. *-áis*, *-úís* itd. Diftonge dobro čuvaju još marucinski i pelignijski. Umbrijski je arhaičniji i od oskičkoga i od latinskoga po tome što čuva pit. *-rs-: umbr. [nsg F] *dirsa*, ali osk. [asg M] *térum*, lat. *terra*. U odnosu je na sabelsku latinska fonologija konzervativnija u tome što: 1. ima slabiju sinkopu: lat. *agitō*, ali osk. *actud*, umbr. *aitu*; 2. čuva pit. *-nd-, *-kt-, *-pt- i *-ks- koje u sabelskom daje *-nn-*, *-ht-*, *-ft-* i *-ss-*, *-s-*: lat. *operandam*, *recte*, *scriptae*, *dextra est*, ali osk. [asg F] *úpsannam*, umbr. *rehte*, osk. [npl F] *scriftas*, osk. [nsg F 3sg indprezakt] *destrst*. Osim toga je oskički na svoju ruku inovirao anaptiksu: osk. [absg M] *aragetud*, ali lat. *argentō*. Isto se događa i u pelignijskom. Umbrijski karakterizira čitav niz inovacija. Bitnije su: 1. monoftongizacija: pit. [dabpl] *oys > umbr. *-es*, *-ir*, *-er*; 2. pit. *-d#* > umbr. 0: umbr. [3sg konjprezakt] *façia*, ali osk. *fakiiad*, lat. *faciat*; 3. gubitak pit. *l: umbr. [nsg F] *muta*, ali osk. *molta*, lat. *multa*; 4. pit. *-Kt- > umbr. *-it-: umbr. *aitu*, ali osk. *actud*, lat. *agitō*; 5. ie. *-ns > umbr. *-f* ie. *ih₂ns > umbr. [apl F] *eaf*.

Dijakronijski sažetak: sab. p, p = ie. *p, *k^w: ie. *super »poviše« > umbr. *super*, ie. *kwi- »što« > osk. *píd*, umbr. *piře*; sab. b (p), b = ie. *b, *g^w: ie. *g^wih₃- »živ« > osk. [npl M] *bivus*; pit. *kib- »hrana« > umbr. [nsg F] *kebu*; sab. t, t = ie. *t: ie. *treyes »tri« > osk. [npl] *trís*, umbr. [npl] *trif*; sab. d (t), d = ie. *d: ie. *deyk- »pokazati« > osk. [infprezakt] *deikum*, umbr. [2sgimpIIakt] *deitu*; sab. k, c = ie. *k, *k: ie. *kan- »pjevati« > umbr. [2sgimpIIakt] *kanetu*; sab. g (k), g = ie. *g, *g: ie. *h₂égros »polje« > umbr. [nsg M] *ager*, sab. f = ie. *b^h, *d^h, *g^{wh}: ie. *b^hreh²tēr »brat« > osk. [gpl M] *fratrúm*, umbr. [gpl M] *fratrum*; ie. *weg^{wh}- »moliti« > umbr. [2sg indprezakt] *vufetes*; ie. *d^heh₁- »staviti« > osk. [3lsg konjprezakt] *fakiiad*, umbr. [infprezakt] *façiu*; sab. h = ie. *g^h, *g^h: ie. *g^hortos »ograda« > osk. [nsg M] *húrꝛ*; sab. s = ie. *s: ie. *h₁esti »jest, je« > osk. [3sg indprezakt] *est*, umbr. [3sg indprezakt] *est*; sab. m = ie. *m: ie. *meh₂tēr »mati« > osk. [gsg F] *maatreis*; sab. n = ie. *n: ie. *h₃nomn₀ »ime« > umbr. [nasg] *nome*; sab. l = ie. *l: ie. *lewkw- »svijetao, svijet« > osk. [lsg M] *lúvkei*; sab. r = ie. *r: ie. *b^her- »nositi« > umbr. [3sg konjprezmedpas] *ferar*; sab. i, i = ie. *y, *dy: ie. *yowHn- »mladost« > umbr. [dabl pl] *iouies*; *dyēw- »nebo« > osk. [dsg M] *iouvei*, umbr. [dsg M] *iuve*; sab. v, u = ie. *w: ie. *h₃ewi- »ovca« > umbr. [asg F] *uvem*; sab. a = ie. *h₂e, *H: ie. *h₂ent- »ispred« > osk. *ant*; ie. *ph₂tēr »otac« > osk. [dsg M] *paterei*, umbr. [dsg M] *patre*; sab. e = ie. *h₁e, *e: ie. *b^her- »nositi« > umbr. [2sg impIIakt] *fertu*; osk. ú, o umbr. o, u = ie. *o, *Ho, *-eh₂: ie. *k^wod »što« > osk. *píd*; osk. [nsg F] *allo* < ie. *h₂elyeh₂; osk. í, umbr. e, i = ie. *i: ie. *k^wis »tko« > osk. *pís*; sab. i = ie. *iV: ie. *d^hh₁-k- »staviti« > osk. [3sg konjprezakt] *fakiiad*; sab. a, a, umbr. *ah*, *aha* = ie. *eh₂: ie. [gsg a] *-eh₂es > sab. *-as*; osk. í, íí, *i*, umbr. e, i, *i*, *e* = ie. *ē, *eh₂; osk. [nasg] *fúsnu* < ie. *d^heh₁-; sab. u, u, osk. ú, uu, umbr. uh = ie. *ō, *oH: ie. *h₁estōd »neka bude« > osk. [3sg impIIakt] *estud*. Za diftonge v. padežne nastavke.

MORFONOLOGIJA

Od tvorbenih je procesa najzstupljenija sufiksacija. Najčešći su imenski sufiksi: pit. *-tōr-, *-ōn- > sab. -tur-, -un- za *nomina agentis*, pit. *-ter- > osk. -tir-, umbr. -ter- za *nomina propinquitatis*, pit. *-iōn-, *-itiā- > sab. -iuf-, -in-, -etie- za *nomina abstracta*: umbr. [nsg M] *arfertur* »svećenik«, osk. [dsg M] *sverrunei* »glasnik«, osk. [nsg M] *patir* »otac«, umbr. [absg F] *natine* »narod«, umbr. [lsg F] *kvetretie* »kvestura«. Najobičniji su pridjevski sufiksi pit. *-āsyo- > sab. -asi- i *-āno- > osk. -anu-, umbr. -ani-: osk. [lsg F] *puraiai* »vatren«, osk. [npl M] *Abellanús* »iz Abelle«. U tvorbi je denominativnih glagola veoma produktivan sufiks *-ā-: umbr. [asg N ptcpperfmedpas] *kuratu* < pit. *koys-ā-to-m. Dijakronijske su složenice rijetke: umbr. *Iupater* < *dyēws ph2ter.

Sandhi: 1. pit. -V > sab. 0: osk. *ant* »pred«, lat. ante; 2. pit. -ā > sab. -u, -o: osk. [nsg F] *allo* »druga« < pit. *alyā; 3. pit. *-rs, *-ls > sab. r, l: umbr. [nsg M] *ager* »polje« < *agers, osk. [nsg M] *aidil* »edil« < *aydils; 4. pit. *-t > sab. -d: osk. [3sg indperfakt] **deded**, ali lat. *dedit*; 5. pit. *-s > umbr. -r, -s, -r: [npl M] *prinuatur*. O promjenama smo pit. *-fs, *-ks, *-ns > -ss, -s, -f već govorili. Umbrijski osim toga sporadično gubi konsonante s kraja riječi. Kakav je bio sabelski naglasak, ne može se sigurno reći. Praitalski je imao dinamički naglasak vezan za prvi slog. Tragovi se takva sistema naziru u latinskim višesložnicama koje osim glavnoga na prvom slogu imaju i sporedni naglasak. Sabelski je vjerojatno naslijedio praitalski sustav. To se da pretpostaviti na temelju dosljednog sin- i apokopiranja.

MORFOLOGIJA

Sabelski ima 7 padeža [n v a d g ab l], 2 broja [sg pl] i 3 roda [M F N]. Rod je uglavnom gramatički. Na sinkronijskom planu postoje sab. [a] = ie. [eh₂], sab. [o] = ie. [o], sab. [i] = ie. [i], sab. [u] = ie. [u], sab. [s] = ie. [s], sab. [r] = ie. [r], sab. [n] = ie. [n] i sab. [T] = ie. [T] osnove. Osim toga samo fragmentarno postoji [ē] osnova. Tradicionalno se [a] osnove zovu prvom, [o] drugom, [T, s, r, n, i] trećom, a [u] četvrtom deklinacijom. Pridjevi su ograničeni na [a], [o] i [i] osnove. Nastavci se uglavnom pravilno izvode iako im zbog sinkronijskih promjena postanje nije uvijek očito. S obzirom je na latinski sabelska deklinacija arhaična po tome što čuva: 1. [gsg a] sab. -as < ie. *-eh₂es, a lat. -ae (i -ās); 2. [npl a] sab. -as < ie. *-eh₂es, a lat. -ae; 3. [npl o] osk. -ús, umbr. -us < *-ōs, a lat. -ī; 4. [gpl o] osk. -úm, umbr. -u < ie. *-ōm, a lat. -ōrum; 5. [asg i] osk. -ím, umbr. -em < ie. *-im, a lat. -em (ili -im). Latinski je s druge strane arhaičniji po tome što čuva: 1. [nsg a] -ā < pie. *-h₂, a sab. -ú, umbr. -u, -a < ie. *-eh₂; 2. [gsg o] stlat. -osio < ie. *-osyo, a osk. -eís, umbr. -es. Osim toga, sabelski je izgubio na arhaičnosti djelovanjem interparadigmatske analogije. Nastavak se [asg o] *-om proširio u [C] osnovama, [gsg i] *-eys u [o, C] osnovama, [absg] *-(ō)d u [a, i] osnovama, [ipl o = dablpl o] *-(ō)ys u [a,

C, *i*, *u*] osnovama. Za umbrijski je karakterističan sinkretizam, npr. [nsg *a*] = [asg *a*] = [absg *a*], [dsg *a*] = [lsg *a*], [dsg *o*] = [lsg *o*] itd.

Pregled nastavaka (oskički je lijevo, umbrijski desno):

[sg]	nominativ		vokativ		akuzativ	
[a]	-ú, -o	-a, -u	/	-a	-am	-a, -am
[o]	-z, -úm	-s	-e	-e	-úm	-um, -om
[C]	-s, -0	-s, -0	/	-s	/	-o, -om
[i]	-0	-0	/	/	-ím	-em, -e
[u]	/	/	/	/	/	-u, -o

[sg]	dativ		genitiv		ablativ		lokativ	
[a]	-aí	-e, -e	-as	-as, -ar	-ad	-a, -a	-aí, -ae	-e, -e
[o]	-úí	-e, -e	-eís	-es, -er	-úd	-u, -u	-eí, -e i	-e
[C]	-eí	-e	-eís	-er, -es	/	-e	/	/
[i]	/	-e	-eís	-er	-íd	-i	/	-e, -e
[u]	/	-u, -o	-ous	-or	/	/	/	-e

[pl]	nominativ		vokativ		akuzativ	
[a]	-as	-as, -ar	-as	-as, -ar	-a(s)s	-af, -a
[o]	-ús	-us, -ur	-ús	-us, -ur	-u(s)s	-uf, -u
[C]	-s	-0	-s	-0	/	/
[i]	/	-es, -eu	/	-es, -eu	-ifs	-if, -uf
[u]	/	/	/	/	/	/ē

[pl]	dativ		genitiv		ablativ		lokativ	
[a]	-aís	-es, -er	-asum	-aru	-aís	-es, -er	-aís	-es, -er
[o]	-úís	-es, -ir	-úm	-u, -o	-úís	-es, -ir	-úís	-es, -ir
[C]	/	-us	-úm	-um	/	-us	/	-us
[i]	/	-es	-íum	-io	/	-es	/	-es
[u]	/	-us	/	-uo	/	-us	/	-us

Nominativ: 1. [sg *a*] osk. -ú, -o, umbr. -a, -u < ie. *-eh₂; [pl *a*] sab. -as < ie. *-eh₂es; 2. [sg *o*] osk. -z [ts], umbr. -s < ie. *-os; [sg *o* N] osk. -úm < ie. *-om; [pl *o*] osk. -ús, umbr. -us < ie. *-ōs; 3. [sg C MF] sab. -s < ie. *-s; [sg C N] -0 < ie. *-0; [pl C MF] umbr. -es < ie. *-es; [pl C N] umbr. -eu < ie. *-h₂; 4. [sg *i*] osk. -0, umbr. -0 < ie. *-is; [pl *i*] umbr. -es < ie. *-eyes.

Vokativ je svugdje identičan nominativu, osim u singularu [o] osnovā: sab. *-e* < ie. **-e*.

Akuzativ: 1. [sg *a*] sab. *-am*, umbr. *-a* < ie. **-eh₂m*; [pl *a*] osk. *-a(s)s*, umbr. *-af*, *-a* < ie. **-eh₂ns*; 2. [sg *o*] osk. *-úm*, umbr. *-um*, *-om* < **-om*; [pl *o*] osk. *-u(s)s*, umbr. *-uf*, *-u* < ie. **-ons*; 3. [sg C] umbr. *-o*, *-om* ~ [asg *o*] **-om*; 4. [sg *i*] osk. *-ím*, *-em*, *-e* < ie. **-im*; [pl *i*] osk. *-ifs*, umbr. *-if*, *-uf* < ie. **-ins*; 5. [sg *u*] umbr. *-u*, *-o* < ie. **-um*.

Genitiv: 1. [sg *a*] sab. *-as*, umbr. *-ar* < ie. **-eh₂es*; [pl *a*] osk. *-asum*, *-aru* < ie. **-som* iz zamjeničke deklinacije; 2. [sg *o*] osk. *-eís*, umbr. *-es*, *-er* ~ [gsg *i*] ie. **-eys*; [pl *o*] osk. *-úm*, umbr. *-u*, *-o* < **-ōm*; 3. [sg C] osk. *-eís*, umbr. *-es*, *-er* ~ [gsg *i*] ie. **-eys*; [pl *o*] osk. *-úm*, umbr. *-um* < **-om*; 4. [sg *i*] osk. *-eís*, umbr. *-er* < ie. **-eys*; [pl *i*] osk. *úm*, umbr. *-io* < ie. **-yom*; 5. [sg *u*] osk. *-ous*, umbr. *-or* < ie. **-ows*; [pl *u*] umbr. *-uo* < ie. **-wom*.

Dativ, lokativ i ablativ: 1. [dsg *a*] osk. *-aí*, umbr. *-e*, *-e* < ie. **-eh₂ey*; [lsg *a*] osk. *-aí*, *-ae*, umbr. *-e*, *-e* < ie. **-eh₂i*; [absg *a*] osk. *-ad*, umbr. *-a*, *-a* ~ [absg *o*] ie. **-(ō)d*; 2. [dsg *o*] osk. *-úí*, umbr. *-e*, *-e* < ie. **-ōy*; [lsg *o*] osk. *-eí*, *-ei*, umbr. *-e* < ie. **-ey*; [absg *o*] osk. *-ud*, umbr. *-u*, *-u* < ie. **-ōd*; 3. [dsg C] osk. *-eí*, umbr. *-e* < ie. **-ey*; [absg C] umbr. *-e* ~ [absg *o*] ie. **-(ō)d*; 4. [dsg *i*] umbr. *-e* < ie. **-eyey*; [lsg *i*] *-e*, *-e* < ie. **-ēy*; [absg *i*] osk. *-íd*, umbr. *-i* ~ [absg *o*] ie. **-(ō)d*; 5. [dsg *u*] umbr. *-u*, *-o* < ie. **-ewey*; [lsg *u*] umbr. *-e* < ie. **-ēw*. Postanje je pluralnih nastavaka za ta tri padeža jednako: 1. [dablpl *a*] osk. *-aís*, umbr. *-es*, *-er* ~ [ipl *o*] ie. **-(ō)ys*; 2. [dablpl *o*] osk. *-úís*, umbr. *-es*, *-ir* < [ipl *o*] ie. **ōys*; 3. [dablpl C] umbr. *-us* ~ [ipl *o*] ie. **-(ōy)s*; 4. [dablpl *i*] umbr. *-es* ~ [ipl *o*] ie. **-(ōy)s*; 5. [dablpl *u*] umbr. *-us* ~ [ipl *o*] ie. **-(ōy)s*.

Komparacija je sintetička. Komparativ se tvori sufiksom sab. *-tr-* < ie. **-ter-*, a superlativ sab. *-im-* < ie. **-m̄m-*. Za razliku od toga, latinski koristi **-yos-* za tvorbu komparativa, a *-sm̄m-* za tvorbu superlativa.

Od zamjenica dolaze: 1. osobne: [nsg] osk. *túu*, umbr. *tiu* »ti« < ie. **tū*, [dsg] umbr. *tefe* »tebi« < ie. **teb^hey*, [dsg] osk. *mehe* < ie. **meg^hey* itd. 2. povratne: [dsg] osk. *sífeí* »sebi« < ie. **seb^hey*, [asg] osk. *siom* »se(«be)« ~ [asg *o*] osk. *-om* < ie. **-om* itd. 3. povratne: [npl F] osk. *tuvai* »tvoje« < pit. **tow-*, ie. **two-*, [asg F] osk. *suvam* »svoju« < pie. **sow-*, ie. **swo-* itd. 4. upitne: osk. [nsg MF] *pís* < ie. **k^wis* »tko«, osk. *pid* < ie. **k^wid* »što« itd. 5. neodređene: osk. *pispi* »quisquis«, *pisher* »quīlibet« itd. 6. odnosne: [nsg M] osk. *pui* < ie. **k^woy*, [nsg F] osk. *pai* < ie. **k^weh₂y*, [nsg N] osk. *púd* < ie. **k^wod* itd. Po običaju su osobito dobro posvjedočene pokazne zamjenice: osk. [nsg M] *izik*, [nsg F] *ídik*, [nsg N] *úúk*, umbr. [nsg M] *erek*, [nsg N] *eřek* »onaj, ona, ono«, usp. lat. *is*, *ea*, **id**. Sabelske su zamjenice utoliko arhaičnije od latinskih ukoliko pokazuju manji stupanj analogije između muških i ženskih oblika. Arhaični su i oblici: umbr. [dsg M] *esmei*, *esmik*, [dsg M] *pusme*, [lsg M] *esme*, usp. stind. *tásmai*, *tásmin*. No, u sabelskom je djelovanjem analogije došlo do preuzimanja imeničkih nastavake [nsg M *o*] ie. **-ōs* i [asg M *o*] **-om*: osk. [npl M] *pús* »koji«, osk. [asg M] *ionc*, a ie. **k^woy* i **im*.

Brojevi su loše očuvani. No sustav je vjerojatno bio nalik latinskome. Posvjedočeni su glavni, redni i priložni brojevi. Od glavnih padež i rod razlikuju samo prva tri broja: umbr. [apl F] *trif* < ie. *trins, [napl N] *trīa* < ie. *trih₂. Jasni su primjeri rednih brojeva: umbr. [asg M] *prumum*, promom »prvi« < ie. *proh₃m-, umbr. [asg F] *tertiam* < ie. *trit(i)y-. Priložni: umbr. *semel* »jednom«, *duti* »dvaš«, *triuper* »triž«, *nuvis* »četiriput«.

Sabelski se glagol mijenja prema kategoriji lica [1 2 3], broja [sg pl], stanja [akt medpas], načina [ind imp konj] i vremena [prez impf fut perf futII]. Lice, broj i stanje su kategorije sadržane u nastavcima. Postoje dva skupa nastavaka: primarni se koriste za prezent, futur i futur egzaktni, a sekundarni za perfekt, imperfekt i sva konjunktivna vremena. Za razliku od latinskoga, sabelski dosljedno razlikuje nastavke trećega lica singulara i plurala. Pregled:

	primarni nastavci		sekundarni nastavci	
	aktiv	mediopasiv	aktiv	mediopasiv
[1sg]	umbr. -u	/	osk. -m	/
[2sg]	umbr. -s	/	/	/
[3sg]	vest. -t	osk. -ter	osk. -d	/
[1pl]	/	/	jpic. -ms	/
[2pl]	/	/	/	/
[3pl]	umbr. -nt	/	pel. -ns	umbr. -ntur

Primarni: umbr. [1sg akt] *-u* < ie. *-oh₂; umbr. [2sg akt] *-s* < ie. *-si; vest. [3sg akt] *-t* < ie. *-ti; umbr. [3pl akt] *-nt* < ie. *-nti; osk [3sg medpas] *-ter* < ie. *-tor. Sekundarni: osk [1sg akt] *-m* < ie. *-m; osk. [3sg akt] *-d* < ie. *-t; jpic. [1pl akt] *-ms* < ie. *-mos; pel. [3pl akt] *-ns* < ie. *-nt; umbr. [3pl medpas] *-ntur* < *-ntor.

Kategorija je vremena sadržana u vrsti aspekatske osnove i sufiksa. Kao i u latinskome, postoje dvije osnove koje grade prezentski (infektum) i perfektni sustav (perfektum). Sufiks za imperfekt je *-fa-* < pit. *-fā-, za futur *-s-* < ie. *-s-, a za futur egzaktni *-us-* < (?) ie. *-wos. Usporedi: osk. [3pl indimpfakt] *fufans* »bijahu«, osk. [3sg futakt] *didest* »dat će«, osk. [3sg futIIakt] *fefacust* »bude učinio«. Sufiks za imperfekt sabelski dijeli s latinskim. Prezentska osnova, prema kojoj se glagoli svrstavaju u konjugacije, završava na [a], [e], [C] i [i] usp. osk. [3sg indprezakt] *faamat* »zove«, osk. [3sg impIIakt] *likitud* »neka bude dozvoljeno«, osk. *deikum* [infprezakt] »reći«, osk. [3sg konjprezakt] *heriad* »neka uzme«. To je također slično latinskoj podijeli na četiri konjugacije. Osim toga postoje atematski glagoli, usp. osk. [1sg indprezakt] *súm* »(je)sam«. Po tvorbi je najosobitiji perfekt. Naslijeđene su ove tvorbe: I. reduplicirani perfekt koji potječe od ie. redupliciranog perfekta: osk. [3sg indperfakt] *deded*, umbr. *dede* »dao je« < ie. *dedeh₃t;

2. nereduplicirani perfekt koji potječe od ie. tematskoga aorista: osk. [3sg indperfekt] *kumbened* < ie. *kom-g^wemet; 3. perfekt s duženjem korijenskoga vokala koji potječe od ie. aorista, usp. umbr. [3pl indperfekt] *uupsens* »radili su« < ie. *ōp-; 4. s- je perfekt, koji bi trebao potjecati od ie. sigmatskoga aorista, upitan; 4. *k*-perfekt koji se možda da povezati sa sličnom tvorbom u grčkom, ali podrijetlo sufiksa ostaje nerazjašnjeno. Između tih tvorbi sabelski s latinskim dijeli perfekt postao od ie. redupliciranog perfekta te tematskog i sigmatskog aorista. Ostale su sabelske tvorbe: 1. *f*-perfekt koji je podrijetlom reduplicirani perfekt nekoga pomoćnoga glagola, bilo *-fef- < ie. *d^hed^hh₁- ili *-fuf- < ie. *b^heb^hu-. Na oskički je, pelignijski, volščanski i marucinski ograničen *tt*-perfekt. On se tvori od pasivnoga participa perfekta i glagola »dati«. Prema tome, ie. *-todh₁- > *-tt-. Na umbrijski je ograničen *nky*-perfekt. To je također perifrastična tvorba koja potječe od glagola *h₁nek- »donijeti«. Kao i u latinskome, mediopasivni se perfekt i futur egzaktni tvore perifrastično. Pluskvamperfekt nije posvjedočen, ali je vjerojatno postojao.

Kategorija je načina sadržana u vrsti osnove, sufiksa i nastavka. Prezentski se konjunktiv tvori sufiksom -(i)a-, imperfektski sufiksom -si-/se-, a perfektski sufiksom -i-/i-. Usporedi osk. [3sg konjprezakt] *fakiiad* »neka učini«, umbr. [3sg konjprezakt] *portaia* »neka nosi«, pel. [3sg konjimpfmedpas] *upsaseter* »operaretur«, osk. [3pl konjperfekt] *tribarakattins* »aedificaverint«. Imperativ je budućnosti bolje posvjedočen od imperativa sadašnjega. Tvorba nalikuje latinskoj: umbr. [2sg impIIakt] *enetu* »neka počne«, osk. [3sg impIIakt] *likitud* »neka bude dozvoljeno«, umbr. [2pl impIIakt] *ambretuto* »ophodite«. Od infinitivnih oblika sabelski ima: 1. infinitiv prezenta aktivnog na -úml/-om koji je podrijetlom akuzativ glagolske imenice izvedene sufiksom *-s-; 2. inovirani infinitiv prezenta mediopasivnog na -fir/-fi; 3. particip prezenta aktivnog na -f koji je podrijetlom od ie. participa prezenta; 3. particip perfekta mediopasivnog na -ur koji je podrijetlom ie. particip perfekta pasivnog; 4. supin na -tu koji je podrijetlom akuzativ glagolske imenice izvedene sufiksom *-tu-; 5. italski gerundiv na -nn-. Za razliku se od toga latinski infinitiv prezenta tvori od lokativa korijenskih i glagolskih imenica, a supin se, osim od akuzativa, tvori i od dativa.

Simboli

* – rekonstruirano	[] – fonetske zagrade
** – nemoguće, neposvjedočeno	// – fonološke zagrade
# – kraj ili početak riječi	<> – grafijske zagrade
/ – ispred ili iza	C – konsonant
> – pravilno daje	D – zvučni okluziv
< – pravilno postaje	H – laringal
= – identično s	R – sonant
≠ – nije identično s	T – bezvučni okluziv
	V – vokal

Pokrate za jezike

at. – atički	latv. – latvijski
av. – avestički	lit. – litavski
bsl. – baltoslavenski	mik. – mikenski
dor. – dorski	neie. – neindoeuropski
frig. – frigijski	njem. – njemački
germ. – germanski	p – pra-
got. – gotski	pel. – pelignijski
grč. – grčki	skr. – sanskrt
het. – hetitski	slav. – slavenski
hom. – homerski (grčki)	st – staro-
hrv. – hrvatski	stind. – staroindijski
ie. – indoeuropski	stir. – staroirski
iir. – indoiranski	stisl. – staroislandski
jplic. – južnopicenski	stsl. – staroslavenski
kelt. – keltski	vest. – vestinski
lat. – latinski	

Morfološke pokrate

a – akuzativ	du – dual
ab – ablativ	F – ženski rod
adj – pridjev	fut II – futur II.
adv – prilog	g – genitiv
akt – aktivni	i – instrumental
aor – aorist	imp – imperativ
con – veznik	impf – imperfekt
d – dativ	kl – kolektiv

l – lokativ	plpf – pluskvamperfekt
M – muški rod	praep – prijedlog
medpas – mediopasivni	prez – prezent
N – srednji rod	pron – zamjenica
n– nominativ	ptcp – particip
num – broj	sg – singular
opt. – optativ	subst – imenica
pas – pasivni	v – vokativ
perf – perfekt	verb – glagol
pl – plural	

Bibliografija

1. Aufrecht, Th. - Kirckhoff, A. 1849–51. Die umbrischen Sprachdenkmäler. Berlin: F Dümmler.
2. Brugmann, Karl. 1890–990. Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Strassburg: K. J. Trübner.
3. Buck, C. D. 1905. Elementarbuch der Oskisch-Umbrischen Dialekte. Heidelberg.
4. Conway, R. S. 1897. The Italic Dialects. Cambridge: University Press.
5. Conway, R. S. 1899. Dialectorum Italicarum exempla selecta. Cambridge: University Press.
6. Conway, R. S. - Whatmough, J. - Johnson, S. E. 1933. The Prae-Italic Dialects of Italy. London.
7. Diels, Paul. 1959. Zur umbrischen Konjugation. Münchener Studien zur Sprachwissenschaft 15, 17–22.
8. Engelmann, Helmut. 1976. Die Inschriften von Kyme. Bonn: 1976.
9. Hamp, Eric P. 1990. On the Oscan-Umbrian f-perfect. Glotta 68, 211–215.
10. Kortlandt, F. H. H. 2007. Italo-Celtic Origins and Prehistoric Development of the Irish Language. Amsterdam: Rodopi.
11. Meillet, Antoine. 1948. Esquisse d'une histoire de la langue Latine. Paris: Hachette.
12. Meiser, Gerhard. 1986. Lautgeschichte der umbrischen Sprache. Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft.
13. Meiser, Gerhard. 1998. Historische Laut- und Formenlehre der lateinischen Sprache. Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft.
14. Meiser, Gerhard. 2003. Veni Vidi Vici. Die Vorgeschichte der lateinischen Perfektsystems. München: C.H. Beck Verlag.
15. Mommsen, Theodor. 1850. Die Unteritalischen Dialekte. Leipzig: G. Wigand Verlag.
16. Pedersen, Holger. 1913. Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.
17. Pokorny, Julius. 1959–69. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. Bern/München: Francke Verlag.
18. Poultney, J. W. 1959. The Bronze Tables of Iguvium. Baltimore: American Philological Association.

19. Ringe, Donald. 2006. *From Proto-Indo-European to Proto-Germanic*. Oxford: University Press.
20. Rix, H. et al. 2001. *Lexikon der indogermanischen Verben*. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
21. Rix, Helmut. 2002. *Sabellische Texte: Die Texte des Oskischen, Umbrischen und Südpikenischen*. Heidelberg: C. Winter.
22. Rix, Helmut. 2003. *Towards a Reconstruction of Proto-Italic*. *Proceedings of the XIV. Annual UCLA Indo-European*, 8–9.
23. Seldeslachts, Herman. 2001. *Études de morphologie historique du verbe latin et indo-européen*. Louvain: Éditions Peeters.
24. Sommer, Ferdinand. 1926. 'Oskisch-Umbrisches'. *Indogermanische Forschungen* 43.
25. Sommer, Ferdinand. 1977. *Handbuch der lateinischen Laut- und Formenlehre*. Revised by Raimund Pfeister.
26. Heidelberg: C. Winter.
27. Staaïj, R. J. van der. 1995. *A Reconstruction of Proto-Italic*. *Doktorska disertacija: Universiteit Leiden*. Untermann, J. 2000. *Wörterbuch des Oskisch-Umbrischen*. Heidelberg: Carl Winter.
28. Vetter, Emil. 1953. *Handbuch der italischen Dialekte*. Heidelberg: C. Winter.
29. Von Planta, Robert. 1892–1897. *Grammatik der oskisch-umbrischen Dialekte*. Strasburg: Trübner.
30. Wallace, Rex. 2007. *The Sabellic Languages of Ancient Italy*. München: Lincom.